

свог битисања, он се рашчињава, губи обресе, расипа се и тоне у ништавило. Стога су ова потресна јектенија, ови вапаји за писањем као сврхом, судбина готово сваког правог ствараоца у данима кад извори из бића занеме и не жуборе охрабрењем да се ствара нешто драгоцено што враћа самопоштовање. Истину да ниче опомињућа, језикотворна (много је нових речи у овом *Сјоменику*), преиспитујућа рефлексивна поезија пуна мудрости и самоироније, којом се одаје почаст и претходницима који су или апострофирани кроз цитате, или су уграђени у ткиво песама.

Врхунац у уметничком, етичком и значењском смислу свакако су завршне две молитве, обраћања Господу и Богомајци за помиловање и наду у опрост и божанско милосрђе.

Јанковић је, иначе, давно потврђени песник религиозне и духовне лирике, раскошних тематских и обликовних поступака, о чему смо својевремено опширније писали у есеју „Трансцендент као основни конструктивни принцип” (М. Ј. Л., *Етизакџносџи џајне*, 2012, 51–59), одакле преносимо цитат који илуструје завршницу *Сјоменика* на естетички и етички најбољи могући начин, и где се почетни историјски и завршни есхатолошки план певања сврсисходно и логично заокружују:

Смисао појединачног живота, бива сагледан кроз јединство са Христом, у свеколикој Божјој љубави која се огледа у давању духовних сила које држе човека на путу тешких искушења, којих је у свачијем животу превише. А да би се до те љубави дошло потребна је дисциплина духа, поштовање верских начела и живљење у складу са хришћанском догмом и то је исходиште поука које нуди ова поезија.

Једном речју, подвиг, служба, као уосталом и за стварање истинске литературе, чему управо сведочимо.

Мр Милица Т. ЈЕФТИМИЈЕВИЋ ЛИЛИЋ
ТВ критичар РТС-а у пензији
Београд
milicalil@yahoo.com

РАЗОРУЖАВАЊЕ ПРИЧОМ

Неда Бјелановић, *Црвени кровови*, Архипелаг, Београд 2024

Савјет великог писца дат Хасану Мекулију, албанском књижевнику, пјеснику и преводиоцу, посвједочен и забиљежен у облику анегдоте у Поповићевим *Казивањима о Андрићу* – савјет у којем се каже да Албанци у својој литератури треба да се баве „својим стварима” (својом културом,

идентитетом и историјским искуством), да граде своје, умјесто да имитирају Европу, јер оно што Европа има, она ће увијек дати боље од њих – мимо наведеног контекста, постаје универзалан савјет писцима и једноставна формула за пут доприноса како националној, тако и свјетској књижевности. Шта би, међутим, биле те „наше ствари” из Андрићевог савјета? То нешто наше је само оно што нас истински занима, нешто у шта смо инвестирани интелектом, емоцијом, неуморном радозналешћу, или нешто што је дио наше личне судбине, искуства и унутрашњег живота. Једино што можемо дати јесте оно што заиста имамо, те једино таквим давањем то нешто може (п)остати наше, а припадати свима, припадати цијелом свијету, богатити га, допуњавати и служити му на видљив и осјетан начин, као што служи нама, допуњава нас и богати.

Ако се, у вези с овим, на самом почетку романа првијенца Неде Бјелановић *Црвени кровови* – на самом почетку романа, али прије почетка приче – нађе цитат из *Полијике* у коме пише како је егзодус сарајевских Срба након потписивања Дејтонског споразума 1996. упамћен као највећи мирнодопски егзодус једног народа у свијету, онда се у контексту „својине ствари” о овом роману може говорити на најмање два нивоа. На првом, сасвим је природно што је ова и овако написана књига настала унутар српске књижевности, јер је немилосрдни историјски усуд расељавања српског становништва из сарајевских општина њен далеки, а опет трајно присутни виновник, присутан макар као сјећање, као одбљесак и у траговима. Разносећи један народ свуда по свијету, овај историјски догађај је по вртовима људских душа, које је захватио, распршио сјеме другачијих искустава и емоција какве у њима, на тај начин и до тог тренутка, нису постојале, укрстивши их са оним што су они били прије њега.

С тим у вези, на другом нивоу, унутар српске књижевности, тешко је замислити да је прича *Црвених кровова* „ичија ствар” више неголи човјека који тај рат, егзодус и, на крају, вријеме које након рата и егзодуса проводи тамо гдје није дошао својом вољом, носи као дио личног животног искуства. Да та искуства трају изнутра, (пре)обликујући идентитет појединца, говори чињеница да их је Неда Бјелановић, као дијете, понијела из Сарајева, носила кроз Касабу и донијела са собом у Београд као неотуђиви дио своје личности. Развијајући се, нагомилавајући, промишљајући и укрштајући се са другим искуствима, она су се, три деценије касније, у сусрету са приповједачком визијом, наративно артикулисала у имагинарни свијет *Црвених кровова*. Унутар тог имагинарног свијета, међутим, нараторка романа своја сјећања, активирана новом траумом, приповиједа наоружаном странцу-разбојнику који је пресреће на Бранковом мосту. Сјећање на предратно вријеме, рат, сеобу, Сарајево, Вишеград, Београд, јесу оно што ауторка и нараторка дијеле, али се овдје ипак не ради о аутобиографском роману. Ако би се нека жанровска одредница и морала додати уз *Црвене кровове*, онда би овај роман најтачније

било описати као породични, иако у њему и тематизација љубавне приче заузима значајно мјесто.

Слика, или би можда природније било рећи лик породице, представља посебну умјетничку вриједност *Црвених кровова*, зато што су њени женски ликови (баба, нана, стрина и мајка), у сагласју своје спољашње и унутрашње димензије, истинска ремек-дјела српске књижевности, ништа мање успјела од неких најбољих женских ликова Андрићеве прозе, иако сасвим другачије наративно дизајнирана. Обликовани кроз неколико врло упечатљивих слика – понекад до суза духовитих, а понекад до суза потресних – уз ванредно дочарану атмосферу међусобних породичних односа, ти ликови, толико груби у својој њежности и толико топли и њжни у својој грубости, тако крхки упркос својој стамености и тако стамени упркос својој крхкости, несаломиво истрајавају кроз живот носећи са собом комаде расуте, рањене душе, и даље способне за који удах радости, и даље одважне за понеки такт пркоса, и даље способне да изазове смијех. То су ликови који сваким својим гестом или поступком, сваком ријечју, шалом, животним мудростима, савјетима или пријекорима, обликованим у језгровитим, шкртим али потпуним формулацијама, успијевају о себи да кажу можда и више него што о себи знају. Од тог парадокса и контраста саздана је њихова љепота. Ликови *Црвених кровова* аутентична су здања језичке архитектуре Неде Бјелановић, као што је то и цијела породица којој припадају.

Парадоксално је, међутим, и то што је њихова аутентичност упоредива, а упоредива је због њихове животности. Та животност је могућа зато што је Неда Бјелановић грађу од које су настали њени ликови црпила из непосредног искуства, из стварних људи. Динамични фиктивни портрети *Црвених кровова* настају у додиру двије вјештине – вјештине да се, слушајући их и посматрајући, протумаче концепти личности и мапирају најважније тачке у којима се унутрашњи живот појединца додирује са оним спољашњим, а затим и вјештине да се то искуство литерарно преобликује тако да се креирају аутентични фиктивни јунаци које књижевност као да је украла из живота. Трећи важан чинилац који даје импулс животности ликовима овог романа представљају живе емоције као конститутивни елементи романеског текста. Ако „сентимент једне прозе није само пуки објект посматрања, него конститутивни чинилац што излази из оквира саме приче и шири се на стварни живот, што је била и остала најдрагоцјенија особина књижевности”,¹ онда су се емоције Неде Бјелановић у процесу њеног стварања првобитно уливале у текст романа, да би потом, унеколико преображене у ускомешаном врењу нарације, изнова потекле у стварност. Како се, међутим, упоре-

¹ Види: Недељка Бјелановић, *Наративни сентименти*, Институт за књижевност и уметност, Београд 2022, 16.

дивост и животност ликова *Црвених кровова* провјерава? Тако што се у судбини измишљене породице која је, заједно са нараторком, најважнији лик романа, могу огледати све друге породице Срба из Сарајева које су имале сличан пут након егзодуса, али и оне које нису, јер роман оживљава и сентимент града какав је постојао прије рата. Све би такве стварне породице у *Црвеним крововима* лако могле да препознају неког свог, да помисле да је баш тај неко послужио као модел за одређени лик, да своје чланове пореде са романескним јунацима, али и да пожеље да роман допуне властитим сјећањима, па тако једна потпуно засебна прича постаје прича свих.

Сјећања су, уједно, важна тематска јединица *Црвених кровова*, али је њихово функционисање у роману онеобичено тиме што се она првобитно појављују као нараторкин непријатељ, као нешто што се доживљава као опасност и пријетња, а не као савезник. То се најјасније види из мјеста на којем нараторка тврди да је, у тренуцима узбуђења које не може да предвиди и контролише, „са свих страна и изнебуха опколе и нападну сећања”,² а то сјећање, како је наглашено у тексту романа, није процес као код других људи, већ нешто у шта нараторка упада, батргајући се, нешто у чему се дави, а затим плута као утопљеник, слијепа и глува за стварни свијет око себе.³ Контрола над стихијом сјећања активираних траумом – сјећања из дјетињства и тинејџерског доба, премрежених емоцијама које не умиру, изукрштаних са свијешћу и искуствима одрасле, младе дјевојке – унутар романескног свијета *Црвених кровова* бива успостављена тек онда када она постану артикулисана приповиједањем, обликујући се у дирљиву причу која зближава и оснажује. Прича тако постаје нараторкин унутрашњи компас, иако је она аутоиронично коментарише, одричући себи и смисаону (настављам да блебећем) и естетску (нисам не знам ни ја какав приповедач, па ни рођену хронику не могу да учиним питкијом) и наративну (прича се сама прича) контролу над наратијом.

Приповиједање, међутим, не би ни било могуће да се – потпуно супротно неким Андрићевим јунацима – пред нараторком није појавио *слушалац њо невољи*, јер прича се унутар романа изненадно рађа пред наоружаним младићем који је пресреће на мосту у намјери да је опљачка. Кључна особина приповиједања у *Црвеним крововима* је, дакле, то да разоружава. Парадоксална позиција фигуре слушаоца у овом роману огледала би се у томе што он, за разлику од Оливера или терапеуткиње, ни у ком случају не би могао да буде нараторкин избор, али он то ипак постаје. Како? Приповиједање у таквим, потпуно бизарним околностима, добро је мотивисано, јер је везано за сјећање, а сјећање је унутар

² Неда Бјелановић, *Црвени кровови*, Архипелаг, Београд 2024, 36.

³ Исто.

текста повезано с траумом, па је било неопходно осмислити трауматичну ситуацију која активира детонацију сјећања. Слушалац је, за почетак, битан као траума, па се као траума и појављује. Ипак, ако нараторка каже да велика узбуђења изазивају бујицу сјећања коју не може да контролише – а то не би могла да зна да јој се и раније није дешавало – умјесно је питати се изнова откуд одједном приповиједање као овладавање сјећањима. На нивоу имплицитне поетике романа, тај одговор се открива као истинска воља за слушањем која се може препознати. На једном мјесту нараторка ће пожељети да је види њена терапеуткиња, не би ли дознала како је човјека лако навести да говори, само ако хоћеш истински да га саслушаш. Оно што покреће сјећања није довољно да покрене приповиједање које их обуздава, па је трауму било потребно допунити нечим што би приповиједање можда мотивисало и без трауме. Ту вољу за слушањем „мали разбојник” демонстрира правим питањима, а потом и памћењем најситнијих детаља приче, памћењем које изненађује и ону која приповиједа, да би се промјена њеног односа према проблематичном саговорнику тихо одвијала на плану микројединица текста, у промјенама самог именовања онога који причу слуша. Други важан моменат о којем вриједи размишљати када се чита овај лик тицао би се идеје односа одласка и повратка, а та идеја представља слојевит тематско-мотивски чвор *Црвених кровова*.

Тематизација лика слушаоца, путем које се овај роман може довести у везу са Андрићевом прозом, складно се уклапа са природним али ненаметљивим присуством овог писца у тексту романа. За саму причу он је небитан, али је присутан у топониму (Сарајево, Касаба, Београд, мост), у броју поглавља (двадесет четири), у синтагми (целац снег), у мотиву (мост и прича), као стари знанац који се у душу познаје (Иво је покро нас) и у нараторкиној лектири, јер она своју ситуацију алузивно доводи у везу са завршетком приповијетке „Мост на Жепи”, да би нешто раније рекла како је Андрић једина вриједност коју загонетни Срђан никада није могао да јој одузме или доведе у питање. Ипак, премда повезивање овог романа са Андрићевом прозом не утиче на његов квалитет, тај тихи, ненаметљиви дијалог са животним сапутником треба читати кроз преосмишљавање заједничких мотива. Алузије на Андрића нису исфорсиране, оне су природне, јер је нараторка апсолвент српске књижевности, рођена у Сарајеву, а одрасла у Вишеграду, те би потпуно неприродно било лишити њено приповиједање било каквог контакта са прозом овог писца. Тај контакт је, међутим, дијалогски, јер читалац учествује у продукцији смисла, па се умјесто обожавања писца склапају пактови са књижевним текстовима, како то пише на једном мјесту *Наративних сенџименија*.

Роман *Црвени кровови* Неде Бјелановић специфичан је у (српској) књижевности по томе што потпуно другачије приступа теми која је у

савременој прози и есејистици, на идентичан или сличан начин, већ присутна кроз дјела Владимира Кеџмановића, Моме Капора, Горана Самарџића, Горана Петровића, Миљенка Јерговића, Дарка Цвијетића и других. На нивоу фабуле његови ликови и мотиви се појављују као загонетке које се, вукући кукицама својих упитника читаоце кроз приповиједање, разоткривају током романескне наратије. Када је ријеч о стилу, овај роман врви од снажно дочараних, ситних прозних детаља – такав је, на примјер, опис одваљеног ђона на очевим папучама који, као *неумољиви* знак сиромаштва, неуморно јеца пратећи ритам очевих корака – али и од реченица које би могле функционисати као стихови. Примјер једне такве стих-реченице могао би да буде онај када се, у сјећању на сеобу гробова након рата, нараторка пожали како и књиге које волимо често лажу: „Има и сеоба и смрти, има чак и сеоба мртвих”.⁴ Мимо животне приче нараторке и њене породице, у чему је његова специфичност, те временског оквира у који је наратија смјештена, овај роман посједује и универзалну димензију, зато што кроз судбину једне породице поставља питања о срећи, патњи, љубави, успоменама, растанцима, трауми, породичним, пријатељским и љубавним односима, а та питања припадају свим људима, попут црвених кровова на дјечијим цртежима породичних кућа, као знаковима тежње за топлином породичног дома. Сем што су породични са израженом љубавном тематиком, *Црвени кровови* су и дубоко антиратни роман, јер показују како једна (српска) породица, која је због рата пропатила, није дозволила да себе и свој род затрује мржњом према другом. Поред тога, он је антиратни јер показује и какве последице једна породица, мимо своје воље захваћена ратом, након рата трпи. То су његове двије велике истине и то је оно због чега прича *Црвених кровова* разоружава на још једном нивоу, бритка и директна као непогрјешива дјечја интуиција. Ипак, и тај догађај, колико год суров и страшан био, учинио је да ове породице уђу у животе неких других људи, као што су и ти људи постали дио њихових живота. У жељи да слушам његове невидљиве наставке, његове ненаписане ликове, да чујем поређење неког из *Црвених кровова* са неким *нашим*, кад пођем за Вишеград, понијећу овај роман својима да га прочитају.

Мсп Марко С. ТОШОВИЋ
Истраживач-сарадник
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
markotosovic.sk@gmail.com
marko.tosovic.ist@fil.bg.ac.rs

⁴ Исто, 136.